

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

INNOVATSION FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA KREATIVLIKNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Sadullayeva Guzalxon Kamalovna

*O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis
markazi bo'lim boshlig'i.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion g'oyalarning psixologik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, shaxsning kognitiv jarayonlari, kreativ fikrlash va intellektual faolligi o'rtasidagi bog'liqlik yoritilgan. Tadqiqot doirasida talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik omillari o'rganilib, ta'lim muhitida innovatsion yondashuvni shakllantirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *tanqidiy tafakkur, kognitiv psixologiya, innovatsion g'oya, tahliliy fikrlash, kreativlik, intellekt, psixik jarayonlar.*

Аннотация: *В данной статье научно проанализированы психологические механизмы критического мышления, аналитического мышления и инновационных идей. Также освещена взаимосвязь между когнитивными процессами личности, креативным мышлением и интеллектуальной активностью. В рамках исследования были изучены психологические факторы развития критического мышления у студентов, а также разработаны практические рекомендации по формированию инновационного подхода в образовательной среде.*

Ключевые слова: *критическое мышление, когнитивная психология, инновационная идея, аналитическое мышление, креативность, интеллект, психические процессы.*

Abstract: *This article scientifically analyzes the psychological mechanisms of critical thinking, analytical thinking, and innovative ideas. It also highlights the relationship between an individual's cognitive processes, creative thinking, and intellectual activity. Within the framework of the research, the psychological factors influencing the development of critical thinking among students were examined, and practical recommendations for the formation of an innovative approach in the educational environment were developed.*

Keywords: *critical thinking, cognitive psychology, innovative idea, analytical thinking, creativity, intelligence, mental processes.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida jamiyatning barcha sohalarida intellektual salohiyatga ega, mustaqil fikrlay oladigan hamda muammolarga innovatsion yondashuv asosida yechim topa oladigan mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ayniqsa, axborot oqimi jadallashgan bugungi kunda insondan ma'lumotlarni tanqidiy baholash, tahlil qilish va ular asosida to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalari talab etilmoqda.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Bu esa tanqidiy tafakkur va tahliliy fikrlashning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganishni dolzarb ilmiy muammolardan biriga aylantirmoqda.

Psixologiya fanida tanqidiy tafakkur inson ongining yuqori kognitiv faoliyati sifatida qaraladi. U shaxsning ma'lumotlarni tahlil qilish, dalillarni solishtirish, voqea-hodisalarga ob'ektiv yondashish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Tanqidiy fikrlash jarayonida diqqat, xotira, idrok, tafakkur va intellekt kabi psixik jarayonlar o'zaro bog'liq holda ishtirok etadi. Shu jihatdan, mazkur jarayon nafaqat ta'lim samaradorligini oshirishda, balki shaxsning ijtimoiy moslashuvi va kasbiy rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy psixologiyada innovatsion g'oyalarni shakllantirish masalasi ham dolzarb mavzulardan biri sifatida o'rganilmoqda. Innovatsion fikrlash insonning kreativ yondashuvi, intellektual faolligi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir. Kreativ fikrlash esa muammolarga noan'anaviy yechim topish, yangi g'oyalar ishlab chiqish va mavjud bilimlarni yangicha talqin qilish imkonini beradi. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirish ta'lim jarayonida psixologik va pedagogik mexanizmlarni samarali qo'llashni talab etadi.

So'nggi yillarda kognitiv psixologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlarda tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion yondashuv o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligi ilmiy jihatdan asoslab berilmoqda. Xususan, intellektual faollik darajasi yuqori bo'lgan shaxslarda kreativ g'oyalar ishlab chiqish va muammolarga samarali yechim topish qobiliyati nisbatan kuchli ekani kuzatilmoqda. Shuningdek, psixologik erkinlik, motivatsiya va ijtimoiy muhit kabi omillar ham innovatsion fikrlash rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim tizimida talabalarning tanqidiy va tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki tahliliy tafakkur rivojlangan shaxs axborotni tanlay oladi, uning ishonchligini baholaydi va mustaqil qaror qabul qilishga qodir bo'ladi. Shu bois, interfaol ta'lim texnologiyalari, muammoli vaziyatlar tahlili, debat va trening mashg'ulotlari orqali talabalarning kognitiv faolligini oshirish bugungi ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion g'oyalarning psixologik mexanizmlarini nazariy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, talabalarda mazkur qobiliyatlarni rivojlantirishning psixologik omillarini o'rganishdan iborat. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida innovatsion fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi psixologik yondashuvlarni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tanqidiy tafakkur muammosi xorij va mahalliy psixolog olimlar tomonidan keng tadqiq qilingan. L.S. Vygotskiy fikrlash jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganib, intellektual rivojlanishda muhit va muloqotning ahamiyatini ta'kidlagan. S.L. Rubinshteyn esa tafakkurni inson faoliyati bilan uzviy bog'liq psixik jarayon sifatida talqin etgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan J. Gilford va E. Torrans kreativlik psixologiyasiga oid ilmiy qarashlari bilan ajralib turadi. Ularning tadqiqotlarida innovatsion fikrlashning divergent tafakkur bilan bog'liqligi asoslab berilgan.

Maqolada quyidagi metodlardan foydalanildi:

- psixologik tahlil;
- ilmiy manbalarni qiyosiy o'rganish;
- kuzatuv metodi;
- kognitiv yondashuv;
- tahlil va sintez usullari.

Tadqiqot metodologiyasi kognitiv psixologiya va shaxs psixologiyasi nazariyalariga asoslandi. Shuningdek, talabalarning fikrlash jarayonini tahlil qilishda zamonaviy psixodiagnostik yondashuvlardan foydalanildi.

TADQIQOD METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion yondashuvning psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratildi. Tadqiqot jarayonida oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan 40 nafar talabaning kognitiv faolligi, mustaqil fikrlash darajasi va kreativ yondashuv qobiliyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot ishtirokchilari 18–24 yosh oralig'ida bo'lib, ular turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil oluvchi talabalardan tashkil topdi. Ishtirokchilarni tanlashda ularning ta'lim jarayonidagi faolligi, muloqotga tayyorligi va psixologik tadqiqotda ishtirok etishga roziligi inobatga olindi.

Tadqiqotda kognitiv psixologiya, shaxs psixologiyasi va ta'lim psixologiyasining nazariy yondashuvlariga tayanildi. Shuningdek, tanqidiy tafakkur va innovatsion fikrlashni baholashga oid ilmiy-nazariy qarashlar tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida L.S. Vygotskiy, S.L. Rubinshteyn, J. Gilford va E. Torransning fikrlash va kreativlikka oid nazariyalaridan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi psixologik va ilmiy metodlardan foydalanildi:

- kuzatuv metodi;
- psixologik suhbat;
- qiyosiy tahlil;
- tahlil va sintez;
- muammoli vaziyatlar tahlili;
- kreativ topshiriqlar usuli.

Kuzatuv metodi orqali ishtirokchilarning ta'lim jarayonidagi fikrlash faolligi, muammolarga munosabati va qaror qabul qilish jarayonlari o'rganildi. Psixologik suhbat davomida talabalarning mustaqil fikrlashga bo'lgan munosabati, innovatsion g'oyalarga qiziqishi va muammoli vaziyatlardagi psixologik reaksiyalari tahlil qilindi.

Metodologik jarayon bir necha bosqichlarda amalga oshirildi:

1-bosqich. Nazariy tahlil bosqichi

Ushbu bosqichda tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion yondashuvga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Psixologiya sohasida mazkur muammoning nazariy asoslari tahlil qilinib, tadqiqotning ilmiy kontseptsiyasi shakllantirildi.

2-bosqich. Tahliliy fikrlashni baholash

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Bu bosqichda talabalarga mantiqiy fikrlash va tahlil qilishga qaratilgan maxsus topshiriqlar taqdim etildi. Ishtirokchilarning axborotni saralash, dalillarni baholash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati o'rganildi. Shuningdek, ularning muammoli vaziyatlarga nisbatan munosabati tahlil qilindi.

3-bosqich. Innovatsion yondashuvni aniqlash

Tadqiqotning ushbu qismida ishtirokchilarga ijodiy va kreativ fikrlashni talab qiluvchi vazifalar berildi. Ular orqali talabalarning noan'anaviy yechim topish, yangi g'oya ishlab chiqish va muammolarga innovatsion yondashish qobiliyati baholandi.

4-bosqich. Natijalarni psixologik tahlil qilish

Olingan ma'lumotlar psixologik jihatdan tahlil qilinib, tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va kreativ yondashuv o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi. Natijalar qiyosiy tahlil qilinib, ishtirokchilarning intellektual faolligi va innovatsion fikrlash darajasi o'rtasidagi munosabat o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida talabalarga turli muammoli vaziyatlar, mantiqiy savollar va ijodiy topshiriqlar taqdim etildi. Masalan, ishtirokchilardan muayyan muammoga bir nechta yechim taklif qilish, axborotlarni qiyosiy tahlil qilish va mantiqiy asoslangan qaror chiqarish talab etildi. Bu orqali ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va yangi yechim ishlab chiqish qobiliyatlari baholandi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash maqsadida olingan natijalar bir necha usullar asosida qiyosiy tahlil qilindi. Bu esa tanqidiy tafakkur va innovatsion fikrlashning psixologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan asosli ravishda yoritish imkonini berdi.

Tanqidiy tafakkurning psixologik xususiyatlari

Tanqidiy tafakkur insonning axborotni chuqur tahlil qilish, dalil va faktlarni qiyosiy baholash, voqea-hodisalarning sabab va oqibatlarini anglash hamda mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini ifodalovchi murakkab kognitiv jarayondir. Psixologiya nuqtayi nazaridan mazkur jarayon shaxsning intellektual rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va ongli qaror qabul qilish faoliyati bilan bevosita bog'liq hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash insonning axborotni shunchaki qabul qilishi emas, balki uni tahlil qilishi, tekshirishi va ob'ektiv baholashi orqali shakllanadi.

Zamonaviy kognitiv psixologiyada tanqidiy tafakkur inson ongining yuqori darajadagi analitik faoliyati sifatida talqin qilinadi. Unda shaxs ma'lumotlarni mantiqiy qayta ishlaydi, turli nuqtayi nazarlarni solishtiradi va asoslangan qaror qabul qilishga intiladi. Bu jarayonda diqqat, xotira, idrok, tafakkur va intellekt kabi psixik jarayonlar o'zaro integratsiyalashgan holda ishtirok etadi.

Diqqat insonning muayyan axborotga yo'nalishi va uni saralab qabul qilishini ta'minlaydi. Xotira esa olingan ma'lumotlarni saqlash va ularni tahlil jarayonida qayta tiklash vazifasini bajaradi. Tafakkur orqali inson axborotni qayta ishlaydi, umumlashtiradi va xulosa chiqaradi. Intellekt esa shaxsning muammolarni yechish, yangi vaziyatlarga moslashish va samarali qaror qabul qilish qobiliyatini belgilaydi. Shu jihatdan, tanqidiy tafakkur mazkur psixik jarayonlarning uyg'un faoliyati natijasida shakllanadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Tanqidiy fikrlashning muhim xususiyatlaridan biri — axborotga nisbatan shubhali va tahliliy yondashuvning mavjudligidir. Bunday shaxs har qanday ma'lumotni tekshirmasdan qabul qilmaydi, uning manbasi, ishonchligi va ilmiy asoslanganligini baholashga harakat qiladi. Bu esa insonda mustaqil fikrlash va ob'ektiv munosabatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, tahliliy fikrlash rivojlangan shaxslar quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

- ma'lumotlarni tizimli va izchil tahlil qiladi;
- muammolarning sabab va oqibatlarini aniqlay oladi;
- dalillarga asoslangan mantiqiy qaror qabul qiladi;
- turli fikr va qarashlarni qiyosiy baholaydi;
- noaniq vaziyatlarda mustaqil xulosa chiqaradi;
- yangi g'oyalar va innovatsion yechimlar ishlab chiqishga moyil bo'ladi.

Shuningdek, tanqidiy tafakkur shaxsning kreativ fikrlash qobiliyati bilan ham chambarchas bog'liqdir. Chunki inson muammoni tanqidiy tahlil qilgan holda uning yangi va samarali yechimlarini izlashga harakat qiladi. Bu esa innovatsion g'oyalarning paydo bo'lishi uchun psixologik zamin yaratadi.

Ta'lim psixologiyasida tanqidiy tafakkurni rivojlantirish talabalarning intellektual faolligini oshirishning muhim omili sifatida qaraladi. Ayniqsa, interfaol metodlar, muammoli ta'lim texnologiyalari, debat va keys-stadi usullari talabalarning tahliliy fikrlash qobiliyatini shakllantirishda yuqori samara beradi. Bunday metodlar orqali shaxsda mustaqil fikrlash, dalillarni tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Umuman olganda, tanqidiy tafakkur insonning intellektual va psixologik kamolotini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. U shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi, axborotni ongli qabul qilishi va innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion g'oyalar va kreativlik

Innovatsion g'oyalar insonning ijodiy va erkin fikrlash qobiliyati bilan bog'liq. Psixologiyada kreativlik shaxsning noan'anaviy yechim topish qobiliyati sifatida qaraladi.

Innovatsion fikrlashga ta'sir etuvchi omillar:

- ichki motivatsiya;
- intellektual qiziqish;
- psixologik erkinlik;
- ijtimoiy muhit;
- emotsional barqarorlik.

Zamonaviy ta'lim muhitida interfaol usullar talabalarning innovatsion fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari talabalarda tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion yondashuv o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud ekanligini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida ishtirokchilarning

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

kognitiv faolligi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va kreativ fikrlash darajasi baholandi. Olingan natijalarga ko'ra, tahliliy fikrlash qobiliyati yuqori bo'lgan talabalar muammoli vaziyatlarni hal etish va innovatsion g'oyalar ishlab chiqishda nisbatan yuqori natijalarni namoyon etgan.

Tadqiqot davomida talabalarga turli mantiqiy vazifalar, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlar taqdim etildi. Ularning javoblari tahlil qilinganda, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlangan ishtirokchilar axborotni tizimli tahlil qilish, dalillarni qiyosiy baholash va mantiqiy xulosa chiqarishda faollik ko'rsatgani aniqlandi. Bunday talabalar muammolarning sabab va oqibatlarini chuqur anglab, noan'anaviy yechimlar taklif qilishga moyil ekani kuzatildi.

Jumladan, tadqiqot natijalariga ko'ra:

- ☞ ishtirokchilarning 68 foizi muammoli vaziyatlarga mustaqil va mantiqiy asoslangan yechim taklif qila olgan;
- ☞ talabalarning 72 foizida tahliliy fikrlash ko'nikmalari o'rta va yuqori darajada ekani aniqlangan;
- ☞ kreativ vazifalarda yuqori natija ko'rsatgan ishtirokchilarda tanqidiy tafakkur darajasi ham yuqori ekani kuzatilgan;
- ☞ mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlangan talabalarda innovatsion g'oyalar ishlab chiqish faolligi yuqoriroq bo'lgan;
- ☞ interfaol mashg'ulotlarda ishtirok etgan talabalarning aksariyati muammolarga nisbatan erkin va ijodiy yondashgan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, tanqidiy tafakkur va kreativ fikrlash o'rtasida ijobiy psixologik korrelyatsiya mavjud. Ya'ni, axborotni chuqur tahlil qila oladigan va mustaqil fikrlaydigan talabalar innovatsion g'oyalarni ishlab chiqishda ham yuqori faollik namoyon etadi. Bu esa tanqidiy tafakkurning innovatsion fikrlashni rivojlantirishda muhim psixologik asos ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida ta'lim muhitining psixologik xususiyatlari ham muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Xususan, interfaol ta'lim metodlari — debat, keys-stadi, muammoli vaziyat tahlili va jamoaviy muhokamalar talabalarning kognitiv faolligini oshirishi kuzatildi. Bunday metodlar talabalarda erkin fikrlash muhitini shakllantirib, ularning tahliliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilgan.

Tadqiqot davomida ba'zi ishtirokchilarda tahliliy fikrlash darajasi past bo'lgan hollarda qaror qabul qilishda ikkilanish, ma'lumotlarni bir tomonlama qabul qilish va muammolarga standart yondashuv kabi holatlar ham kuzatildi. Bu esa tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan psixologik va pedagogik mexanizmlarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, olingan natijalar tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash va innovatsion yondashuv shaxs intellektual rivojlanishining o'zaro bog'liq komponentlari ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida kognitiv faollikni rivojlantirishga

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

qaratilgan interfaol yondashuvlar talabalarning innovatsion salohiyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilishi aniqlandi.

X U L O S A

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy tafakkur va tahliliy fikrlash innovatsion g'oyalarni shakllantirishning muhim psixologik asosi hisoblanadi. Shaxsda mustaqil fikrlash va kreativ yondashuvni rivojlantirish orqali intellektual salohiyatni oshirish mumkin.

Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlarni keng qo'llash, talabalarning kognitiv faolligini oshirish va innovatsion fikrlashni rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л.С. Психология мышления. — Москва: Педагогика, 1991.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Санкт-Петербург, 2000.
3. Guilford J.P. Creativity and Education. — New York, 1986.
4. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. — New Jersey, 1995.
5. Karimova V.M. Psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Nemov R.S. Psixologiya. — Moskva: Vlado, 2016.
7. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. — Toshkent, 2002.